

HENRI DE LUBAC

(1896 — 1991)

ΥΠΟ

ΗΛΙΑ Δ. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Τὴν 4ην Σεπτεμβρίου τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐξεδήμησεν εἰς Κύριον πλήρης ἡμερῶν ὁ καρδινάλιος Ἑρρῖκος Ντὲ Λυμπάκ, εἷς τῶν μεγαλύτερων θεολόγων τῆς ἐποχῆς μας. Ὅχι μόνον ὁ θεολογικὸς ἀλλὰ καὶ ὁ καθόλου πνευματικὸς κόσμος ἐστερήθη μιᾶς ἀκτινοβόλου προσωπικότητος, ἡ ὁποία ἐπηρεάσεν ὅσον ἐλάχιστοι τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θεολογικῶν καὶ εἰδικώτερον τῶν πατερικῶν σπουδῶν κατὰ τὰ τελευταῖα πενήκοντα ἔτη. Ἦτο εὐλογος, ἐπομένως, ἡ συγκίνησις ἡ ὁποία ἀπετυπώθη εἰς διαφόρους ἐκδηλώσεις ἀπὸ τῆς πανδήμου κηδείας αὐτοῦ γενομένης τὴν 10ην Σεπτεμβρίου εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν (Notre Dame) τῶν Παρισίων μέχρι καὶ τοῦ πλήθους τῶν δημοσιευμάτων εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ περὶ τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἐκλιπόντος. Τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως τῆς 10ης Σεπτεμβρίου προέστη ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Παρισίων καρδινάλιος Lustiger, συμμετέσχον δὲ μεταξὺ τῶν ἄλλων πολλοὶ καρδινάλιοι, ἐπίσκοποι ὡς καὶ ἐκπρόσωποι τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν. Παρίσταντο ἐπίσης ὅλα τὰ μέλη τῆς διαρκοῦς συνόδου τῶν ἐπισκόπων τῆς Γαλλίας. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἐκλιπόντος ὅπως μὴ ἐκφωνηθοῦν λόγοι κατὰ τὴν κηδείαν του, ἠνάγκασε τὸν καρδινάλιον Paul Roupard, πρόεδρον τῆς ἐπιτροπῆς πολιτιστικῶν θεμάτων καὶ ἐκπροσωποῦντα τὸν πάπαν Παῦλον-Ἰωάννην τὸν Β΄ νὰ περιορισθῇ εἰς σύντομον προσφώνησιν, ἀκολούθως δὲ νὰ ἀναγνώσῃ αὐτόγραφον μῆνυμα τοῦ πάπα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐμφαίνεται ὁ βαθὺς σεβασμὸς τὸν ὁποῖον ἔτρεφε πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ ἐκλιπόντος.

Ὡς ἐλάχιστον ἀφιέρωμα εἰς μνήμην τῆς μεγάλης αὐτῆς προσωπικότητος παραθέτομεν συνοπτικῶς βιογραφικὸν σημείωμα, ἀκολούθως δὲ ἀπάνθισμα ἐκ τοῦ πλουσίου λειμῶνος τῆς πνευματικῆς του παραγωγῆς, ἀπαυγάσματος μακροχρονίου ἐντροφῆσεως εἰς τὰνάματα τῆς πατερικῆς σοφίας.

Ὁ π. De Lubac ἐγεννήθη εἰς Cambré τῆς Γαλλίας τὴν 20ὴν Φεβρουαρίου τοῦ 1896. Τὸ ἔτος 1913 εἰσῆλθεν εἰς τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν εἰς Λυών. Ἐλαβε μέρος εἰς τὸν πόλεμον τοῦ 1914. Ὁ ἐξ αἰτίας τραυματισμοῦ

του κλονισμός τῆς υγείας του δὲν περιώρισαν τὸν ἔνθερμον ζῆλόν του καὶ τὴν δραστηριότητά του.

Τὸ ἔτος 1927 εἰσῆλθεν εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου, τὴν δὲ 22αν Αὐγούστου τοῦ 1929 ἐχειροτονήθη ἱερεὺς. Εὐθύς ἀμέσως ἐξελέγη καθηγητῆς τῆς Ἀπολογητικῆς καὶ τῆς Ἱστορίας Ὁρησκευμάτων εἰς τὴν Καθολικὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Λυών. Τὸ ἔτος 1961 ὠνομάσθη ἐπίτιμος καθηγητῆς τῆς Σχολῆς.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Γερμανικῆς κατοχῆς συμμετέσχεν εἰς τὴν πνευματικὴν κατὰ τοῦ Ναζισμοῦ ἀντίστασιν συνεργασθεὶς μετὰ τοῦ P. Chaillet, θεμελιωτοῦ τῶν Cahiers clandestins du témoignage chrétien, μετὰ δὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν διηύθυνε τὸ περιοδικὸν Recherches de science religieuse.

Ὁ π. De Lubac ὑπῆρξεν ὁ ἐμπνευστῆς μετὰ τοῦ π. Fontoyne καὶ ὁ ἰδρυτῆς τὸ ἔτος 1941 μετὰ τοῦ π. Daniélou, μετέπειτα καρδινάλιου καὶ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν καθηγητοῦ καὶ πρυτάνεως τῆς Καθολικῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων, τῆς Σειρᾶς «Sources Chrétiennes» (Χριστιανικαὶ Πηγαί). Τὸ παρελθὸν ἔτος ἐωρτάσθη ἡ πεντηκοναετηρίς τῆς Σειρᾶς αὐτῆς, ἡ ὁποία προσεγγίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν 400 τόμων, ἐκπληκτικὸν γεγονός διὰ μίαν ἀξιόλογον ἐπιστημονικὴν ἔκδοσιν. Εἰς τοὺς ὡς ἄνω πατέρας πρέπει νὰ προστεθῇ ὁ π. Claude Mondésert, ὁ ὁποῖος μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς του (ἐξεδήμησεν εἰς Κύριον τὴν 12ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1990 εἰς ἡλικίαν 84 ἐτῶν) ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ τῆς Σειρᾶς, κατὰ τὰ ἔτη δὲ 1952 μέχρι 1984 ὁ διευθυντῆς αὐτῆς.

Εἰς τὸ τεῦχος τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1991 τοῦ Bulletin des amis de «Sources Chrétiennes» παρατίθεται μέρος τῶν λόγων, τοὺς ὁποίους ἀπηύθυνεν ὁ π. De Lubac τὸ 1986 εἰς τὴν ἑορταστικὴν ἐβδομάδα τῆς Σειρᾶς «Sources Chrétiennes» ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸν οἶκον «D' Auria» εἰς Νεάπολιν τῆς Ἰταλίας. Ὁ π. De Lubac ἀνεφέρθη εἰδικώτερον εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ πρώτου τόμου τὸ 1943 κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου, μετὰ τὸ ἔργον τοῦ Ἁγ. Γρηγορίου Νύσσης «Περὶ τοῦ βίου τοῦ Μωυσέως», ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ π. Jean Daniélou. Ἡ πρώτη αὕτη ἔκδοσις εἰς εὐτελεῆ χάρτην, περιορισθεῖσα εἰς εἰσαγωγὴν τοῦ ἔργου καὶ γαλλικὴν μετάφρασιν, ὑπῆρξεν ἡ ἀπαρχὴ διὰ τὴν δημοσίευσιν πλήθους ἀξιολόγων πατερικῶν κυρίως ἔργων εἰς σχεδὸν κριτικὰς ἐκδόσεις μετὰ ἀξιολογωτάτας εἰσαγωγάς, σχόλια καὶ πίνακας. Ὁ π. De Lubac ὑπεγράμμισε καὶ τὴν ἐπικαιρότητα τοῦ μηνύματος τῶν Πατέρων καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὰ συγγράμματά των ἀποτελοῦν ἀνεξάντλητον πηγὴν ὄχι μόνον θεολογικῆς διδασκαλίας ἀλλὰ καὶ πνευματικῆς ζωῆς.

Ὁ π. Lubac ὑπῆρξεν ἀπὸ τὸ 1957 μέλος τῆς ἀκαδημίας ἠθικῶν ἐπιστημῶν τῆς Γαλλίας καὶ ἀπὸ τοῦ 1959 μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου. Ἐπίσης ὑπῆρξε σύμβουλος τῆς δογματικῆς προπαρασκευαστικῆς ἐπιτροπῆς διὰ τὴν Β' Σύν-

οδον τοῦ Βατικανοῦ, τῆς Γραμματείας διὰ τὸν διάλογον μετὰ τῶν μὴ Χριστιανῶν καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς Συνόδου. Ἐπίσης ὑπῆρξεν ἐπίτιμος διδάκτωρ πολλῶν Πανεπιστημίων, τὸ ἔτος δὲ 1968, ἐπισκεφθεὶς τὰς Ἀθήνας, ἔδωκε σειρὰν διαλέξεων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, εἰς τὸν «Παρνασσόν» κ.ά.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διέκρινεν ἰδιαιτέρως τὸν π. De Lubac ἦτο ὁ ἄριστος συνδυασμὸς τῆς ζώσης καὶ ἐνθέρμου πίστεως, τῆς βαθείας ἐπιστημονικῆς καταρτίσεως καὶ τῆς ἀπλότητος εἰς τοὺς τρόπους.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς πεντηκοστῆς ἐπετείου ἀπὸ τῆς εἰσόδου του εἰς τὸ μοναχικὸν στάδιον, οἱ φίλοι του καὶ παλαιοὶ μαθηταὶ του ἀφιέρωσαν εἰς αὐτὸν τρεῖς τόμους ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «L' homme devant Dieu». Ὁ πρῶτος τόμος περιέχει 26 μελέτας, μὲ θέματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ δεῦτερος, ἔχων 22 μελέτας, ἀναφέρεται εἰς τὴν χριστιανικὴν σκέψιν τοῦ μεσαίωνος μέχρι τοῦ 10' αἰῶνος. Εἰς τὸν τρίτον τόμον καὶ εἰς 26 μελέτας ἐρευνῶνται θέματα ἀναφερόμενα εἰς τὰς σχέσεις τῶν θρησκειῶν, εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ κ.ά. Καὶ μόνον ἡ ποικιλία τῶν θεμάτων δεικνύει, ὡς χαρακτηριστικῶς ἀναγράφεται εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἔργου, τὴν εὐρύτητα τῆς ἀκτινοβολίας τοῦ π. De Lubac εἰς τόσους τομεῖς. Εἰς τὸ τέλος τοῦ τρίτου τόμου παρατίθεται ἀναλυτικὸς πίναξ τῶν ἀξιολογητάτων μελετῶν του (σσ. 347-356), πολλαὶ τῶν ὁποίων ἔχουν μεταφρασθῆ εἰς τὴν ἀγγλικήν, γερμανικὴν, φλαμανδικήν, ἰαπωνικὴν, σλαβωνικὴν, ἰσπανικὴν κ.ά. γλώσσας. Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραφῶν του ἀναφέρομεν τὰς ἀντιπροσωπευτικωτέρας, δεδομένου ὅτι, ὡς εἶδομεν, καλύπτουν πολλοὺς τομεῖς ἀπὸ τῆς Πατρολογίας καὶ τῆς Δογματικῆς μέχρι τῆς Θρησκευολογίας καὶ τῆς Ἀπολογητικῆς.

1) Catholicisme. Les aspects sociaux du dogme, Paris 1938.

Ἐκ τῶν πρώτων ἔργων τοῦ π. De Lubac, ἡ συγγραφή αὕτη ἐξάγει τὰς κοινωνικὰς διαστάσεις τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος. Συνοπτικὴν ἔκθεσιν τῶν κυρίων θέσεων τοῦ συγγραφέως ἐπιχειρεῖ ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐκδημίας αὐτοῦ ὁ Jean-Yves Calvez εἰς τὸ περιοδικὸν *Études* (Octobre 1991, σσ. 371-378). Ὅρθῶς ὑπογραμμίζεται ὅτι ἐν αὐτῷ καταπολεμεῖται ὁ ἀτομικισμὸς καὶ ἐξάγεται ἡ ἐνότης τοῦ μυστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μία ὑπερφυσικὴ ἐνότης ποὺ ἐδράζεται ἐπὶ τῆς πρώτης φυσικῆς ἐνότητος ὄλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, δημιουργηθέντος κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ. Ἡ ἁμαρτία χωρίζει, τεμαχίζει. Ἡ ἐν Χριστῷ λύτρωσις ἀποκαθιστᾷ τὴν διασπασθεῖσαν ἐνότητα. Ἡ ἐκκλησία ὡς «καθολικὴ» ἀπευθύνεται εἰς πάντα ἄνθρωπον. Ἡ διὰ τῶν μυστηρίων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπιτυγχανομένη ἐνότης συνιστᾷ τὴν μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἐνότητα.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ὁ π. De Lubac ἀντιπαραθέτων τὰς ἄλλας θρησκείας ἐξάγει τὸν ἱστορικὸν χαρακτήρα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ὑπογραμμίζει

ὅτι ὡς ἡ ἱστορικὴ πραγματικότης ἔχει ἐν βάθος καὶ πρέπει νὰ νοηθῆ πνευματικῶς, οὕτω καὶ ἡ πνευματικὴ πραγματικότης νοεῖται ἱστορικῶς, ἐφ' ὅσον ἡ Ἀγ. Γραφή, ἡ ὁποία διαλαμβάνει τὴν ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψιν, συγχρόνως ἐμπεριέχει καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου. Ἐν ἄλλο ἐνδιαφέρον σημεῖον εἶναι ἡ ὑπογράμμισις τῆς ἀληθείας, ὅτι ἡ ἐνότης τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἀγ. Τριάδος εἶναι πρότυπον τῆς ἐνότητος ὅλων τῶν Χριστιανῶν ἐν τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ ἀγάπῃ.

Ὡς ὀρθῶς ἐπισημαίνει ὁ π. Calvex (ἐνθ' ἄν. σ. 372) εἰς τὸ ὡς ἄνω ἔργον ἐμπεριέχονται ἐν σπέρματι αἱ βασικαὶ ἰδέαι, τὰς ὁποίας θὰ ἐκθέσῃ ἀναλυτικώτερον εἰς ἄλλα ἔργα του, ὡς ἡ κριτικὴ τοῦ ἀθέου ἀνθρωπισμοῦ, αἱ σχέσεις πνεύματος καὶ ἱστορίας εἰς τὴν βιβλικὴν ἐρμηνευτικὴν, ἡ ἄρνησις νὰ δεχθῆ τὸ διαζύγιον μεταξὺ μιᾶς ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ ἱστορίᾳ ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ ἀπὸ μίαν πρόσθετον ὑπερφυσικὴν θείαν δωρεάν.

2) *Le drame de l' humanisme athé*, Paris 1944.

Τὸ ἔργον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὅπως καὶ τὸ προηγούμενον ἔχει κυκλοφορηθῆ εἰς ἐπανεπιλημμένας ἐκδόσεις, ὀρθῶς τοποθετεῖται ἐναντι τοῦ ἀθεϊσμοῦ τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ ὁποῖος μᾶλλον πρέπει νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἀντιθεϊσμός ἢ ἀντιχριστιανισμός. Εἰδικώτερον ἀναφέρεται εἰς τοὺς Auguste Comte, Louis Feuerbach καὶ Frédéric Nietzsche. Ἀκολούθως ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρεται εἰς τὸν Dostojevski, τὸν ὁποῖον χαρακτηρίζει ὡς ρωμαντικόν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὡς προφήτην. Οὗτος ὄχι μόνον ἀπεκάλυψε τὴν ἄβυσσον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἀλλὰ προεικόνισε μίαν νέαν ἀνθρωπότητα καὶ ἕνα νέον ἀνθρωπισμόν, ὄχι ἀπάνθρωπον, ὅπως οἱ προηγούμενοι τοῦ θετικισμοῦ, τοῦ μαρξισμοῦ καὶ τοῦ νιτσεϊσμοῦ.

3) *Corpus Mysticum. L' Eucharistie et l' Église au moyen-âge*, Paris 1944.

4) *De la Connaissance de Dieu*, Paris 1941, 2e éd. augmentée 1948.

5) *Proudhon et le Christianisme*, Paris 1945.

6) *Le fondement théologique des missions*, Paris 1946.

7) *Surnaturel, études historiques*, Paris 1946.

8) *Paradoxes*, Paris 1946. Nouvelle éd. augmentée, Paris 1959.

9) *Histoire et Esprit. L' intelligence de l' Écriture d' après Origène*, Paris 1950.

10) *Affrontements mystiques*, Paris 1950.

11) *Aspects du Bouddhisme I*, Paris 1951. II, *Amida*, Paris 1955.

12) *La rencontre du Bouddhisme et de l' Occident*, Paris 1952.

13) *Méditation sur l' Église*, Paris 1953.

14) *Nouveaux Paradoxes*, Paris 1955.

15) *Sur les chemins de Dieu*, Paris 1956.

- 16) Maurice Blondel et Auguste Valensin, Paris 1957.
- 17) Exegèse médiévale. Les quatre sens de l'Écriture, I et II, Paris 1959. III, Paris 1960. IV, Paris 1964.
- 18) Auguste Valensin. Textes et Documents inédits, présentés par M. R. et H. L., Paris 1961.
- 19) La pensée religieuse du Père Teilhard de Chardin, Paris 1962.
- 20) Pierre Teilhard de Chardin. Lettres d'Égypte, éditées par H. L. avec une préface, Paris 1963.
- 21) Mystère du surnaturel, Paris 1965.
- 22) Augustinisme et théologie moderne, Paris 1965.
- 23) Paradoxe et mystère de l'Église, Paris 1967.
- 24) La révélation divine, Paris 1983.
- 25) Mémoires sur l'occasion de mes écrits, Paris 1989.

Ὁ π. De Lubac παραλλήλως ἐδημοσίευσε πολλές μικροτέρας μελέτας καὶ ἄρθρα εἰς διάφορα περιοδικὰ ἢ εἰς συλλογικὰ ἔργα. Ἐπίσης ἐδημοσίευσεν εἰσαγωγὰς εἰς τὰς ὀμιλίας τοῦ Ὁριγένους εἰς τὴν Γένεσιν καὶ τὴν Ἔξοδον εἰς τὴν σειρὰν Sources Chrétiennes (τόμ. 7 καὶ 16) ὡς καὶ ἄλλας εἰσαγωγὰς καὶ βιβλιοκρισίας.

Ἐκ τῶν πολλῶν προαναφερθεισῶν μελετῶν τοῦ π. De Lubac ἃς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ ἐπισημάνωμεν δύο. Ἡ πρώτη ὑπὸ τὸν τίτλον Surnaturel ἐδημιούργησε μέγα πρόβλημα εἰς τὸν π. De Lubac, διότι ἀπὸ τοῦ 1950 τοῦ ἐστέρησε τὸ δικαίωμα διδασκαλίας εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Λυών. Διὰ τῆς ἐγκυκλίου τοῦ πάπα Πίου τοῦ XII Humani generis (1950) καταδικάζεται ἡ ἄποψις τοῦ π. De Lubac, κατὰ τὴν ὁποίαν συμφώνως πρὸς τὴν πατερικὴν παράδοσιν δὲν πρέπει νὰ γίνεται διάκρισις μεταξὺ μιᾶς καθαρᾶς φύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἔρχεται κατόπιν νὰ προστεθῆ κατόπιν μιᾶς εἰδικῆς θείας ἐπεμβάσεως ἢ θεία χάρις. Βεβαίως, δέκα ἔτη ἀργότερον ὁ π. Lubac ἀποκατεστάθη ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ XXIII διὰ τῆς προσκλήσεώς του ὡς εἰδικοῦ εἰς τὰς προπαρασκευαστικὰς ἐργασίας διὰ τὴν σύνοδον τοῦ Βατικανοῦ.

Μία ἄλλη ἀξιόλογος μελέτη ἔχει τὸν τίτλον Histoire et Ésprit. L'intelligence de l'Écriture d'après Origène. Εἰς τὴν ὠραιότατην αὐτὴν μελέτην καὶ μὲ ἀφορμὴν τὴν ἐρμηνευτικὴν τοῦ Ὁριγένους ἐξάιρεται ἡ σημασία τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας τῆς Ἀγ. Γραφῆς, ἡ ὁποία παρὰ τὰς τυχὸν ὑπερβολὰς τῆς ἀποτελεῖ βασικὸν στοιχεῖον τῆς βιβλικῆς ἐρμηνευτικῆς. Ὁ π. De Lubac πιστεύει (διαφωνῶν εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ μὲν τὸν π. Daniélou, ὁ ὁποῖος κατὰ βᾶσιν ὀρθῶς ὡς κατ' ἐξοχὴν χριστιανικὴν ἐρμηνείαν θεωρεῖ τὴν τυπολογίαν), ὅτι ἡ τελευταία αὐτὴ περιορίζει τὴν εὐρύτητα τῆς ἐρμηνείας. Ἄντ' αὐτῆς προτιμᾷ τὸν ὄρον «πνευματικὴ ἔννοια» (sens spirituel) ἢ «πνευματικὴ κατανόησις» (intelligence spirituelle) μὲ βᾶσιν τὴν διάκρισιν ποῦ

κάννει καὶ ὁ Ἅπ. Παῦλος μεταξὺ «γράμματος» ἢ «σαρκὸς»—καὶ «πνεύματος». Ὑπογραμμίζων ὁ π. Henri de Lubac τὴν χριστοκεντρικότητα τῆς «πνευματικῆς ἐρμηνείας», βοηθεῖ εἰς τὴν ἄρσιν πάσης παρεξηγήσεως, ὅτι δι' αὐτῆς καλύπτονται αἱ ὑπερβολαὶ εἰς τὰς ὁποίας δύναται νὰ ὀδηγήσῃ ἡ ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία. Κατὰ τὸν π. De Lubac ἡ ὅλη ἐρμηνευτικὴ παράδοσις τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως στηρίζεται ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἀλεξανδρινοῦ διδασκάλου, τοῦ Ὁριγένους.

Τὰ ἀνωτέρω ἀποτελοῦν ἀσφαλῶς ἀτελῆ παρουσίασιν μιᾶς προσωπικότητος ὡς ἡ τοῦ Henri de Lubac. Ἄς εὐχηθῶμεν ὅπως ὁ Κύριος ἀναδείξῃ καὶ ἄλλους τοσοῦτον ταλαντούχους ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνά του, μιμητὰς τῶν μεγάλων μορφῶν τῆς Πατερικῆς μας παραδόσεως.